

О.І. Остапенко, завідувач лабораторії
фізичного розвитку та здорового
способу життя Інституту проблем
виховання НАПН України,
кандидат педагогічних наук,
М.В. Тимчик, старший науковий
співробітник лабораторії фізичного розвитку
та здорового способу життя
Інституту проблем виховання НАПН України,
М.В. Тимчик, старший науковий співробітник
лабораторії фізичного розвитку
та здорового способу життя Інституту проблем
виховання НАПН України,
кандидат педагогічних наук, доцент,

Військово-патріотичне виховання старшокласників у контексті положень нової Української школи

У статті розкрито актуальність проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників; проаналізовано стан роботи загальноосвітніх навчальних закладів щодо формування готовності старшокласників до військової служби; обґрунтовано педагогічні умови військово-патріотичного виховання старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів у контексті положень «Нової Української школи».

Ключові слова: *військово-патріотичне виховання, готовність, компетентнісний підхід, старшокласники, формування, діяльнісний підхід, військова служба, захист Вітчизни, військово-патріотична вихованість, усвідомлення значущості, ключові компетентності, предметні компетентності.*

Вступ. Останні роки характеризуються поступовим входженням системи освіти України в Європейський освітній простір. Зміна освітньої парадигми передбачає реалізацію компетентнісного підходу щодо положень «Нової Української школи». Важливим напрямом цієї роботи є аналіз можливостей та пошук резервів творчого використання компетентнісного підходу щодо військово-патріотичного виховання старшокласників у контексті положень «Нової Української школи».

Особливої актуальності набувають завдання військово-патріотичного виховання старшокласників саме сьогодні, коли Збройні сили України, Міністерство внутрішніх справ, інші військові формування висувають високі вимоги щодо рівня морально-психологічного й фізичного розвитку військовослужбовців, коли в державі створюється нова ефективна система підготовки громадян до військової служби й захисту Вітчизни, коли в загальноосвітніх навчальних закладах відсутня належна навчально-матеріальна база з військово-патріотичного виховання й не створена система підготовки викладацького складу з предмету «Захист Вітчизни», що не

забезпечує якісного викладання цього навчального предмету в загальноосвітніх навчальних закладах. У зв'язку з цим імплементація компетентнісного підходу щодо військово-патріотичного виховання старшокласників у контексті положень «Нової Української школи» дасть змогу ефективніше організовувати процес військово-патріотичного виховання учнівської молоді в загальноосвітніх навчальних закладах, що підвищить ефективність підготовки старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни.

Доцільність дослідження проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах нової української школи полягає у визначенні ефективних форм і методів формування в учнівської молоді готовності до військової служби та захисту Вітчизни. Аналіз сучасного стану військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів здійснювався за показниками ефективності роботи: організації «Пласт»; фізкультурно-оздоровчого патріотичного комплексу «Козацький гарт»; військово-спортивної гри «Сокіл» («Джура»); національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг–Патріот».

Мета статті – розкриття можливостей загальноосвітніх навчальних закладів щодо підвищення ефективності військово-патріотичного виховання старшокласників у контексті положень «Нової Української школи».

Одним із провідних методологічних підходів щодо військово-патріотичного виховання старшокласників у контексті положень «Нової Української школи» став *компетентнісний підхід*. Він полягає у взаємозв'язаному формуванні у старшокласників ключових та предметних компонентностей; логічної послідовності і достатності засвоєння старшокласниками предметних компонентностей; орієнтації під час реалізації військово-патріотичного виховання на особистість старшокласника, як на мету, результат і головний критерій його ефективності. Цей підхід вимагає вивчення і врахування індивідуальних особливостей старшокласників, їхніх потенційних можливостей та інтересів у процесі військово-патріотичного виховання та конкретизується в індивідуальному та диференційованому підходах.

Досить детально висвітлено авторами військові аспекти виховання патріотизму, роль патріотичного обов'язку, військово-патріотичного виховання в захисті Вітчизни, патріотичного виховання військових кадрів для зміцнення оборони країни: О. Аронов [1], В. Дзюба [3], М. Зубалій [4], Е. Єрьоменко [5], В. Івашковський [6], Д. Сидорук [8], М. Тимчик [9], В. Третьяков [10], В. Фарфоровський [11], Т. Шашло [12] тощо.

На сьогодні в Україні провідні позиції у дослідженні цієї проблеми займають: І. Бех, К. Чорна (національна ідея у становленні громадянина-патріота України, програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді), (В. Івашковський (формування військово-патріотичної готовності старшокласників до захисту Вітчизни), М. Зубалій (військово-патріотичне виховання старшокласників у процесі позакласної роботи),

О. Кириченко (виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях), О. П'ятикоп (військово-патріотичне виховання школярів як фактор підвищення якості освіти), В. Олещук (підготовка студентів факультетів фізичної культури до військово-патріотичного виховання учнів), Е. Єрмоєнко (розвиток українського національного виду спорту «Хортинг» серед учнівської молоді), О. Остапенко, Б. Шаповалов (концептуальні засади реформування військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді України), М. Тимчик (патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи).

Одним із методологічних підходів щодо розуміння поняття військово-патріотичної вихованості старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів став діяльнісний підхід. Він дозволив визначити та схарактеризувати 5 видів готовності старшокласників щодо військової служби та захисту Вітчизни (освітня, фізична, психологічна, соціальна, морально-духовна).

Відтак, освітня готовність старшокласників щодо військової служби та захисту Вітчизни формується в основному у процесі оволодіння старшокласниками предметними і ключовими компетентностями на уроках предмету «Захист Вітчизни» та у процесі військово-патріотичного виховання. Фізична готовність щодо військової служби та захисту Вітчизни формується у процесі оволодіння старшокласниками фізкультурними і ключовими компетентностями на уроках фізичної культури, захисту Вітчизни та у процесі позакласної роботи з військово-патріотичного та фізичного виховання. Психологічна готовність щодо військової служби та захисту Вітчизни характеризується здатністю учнів виконувати покладені на них завдання, переборювати труднощі та небезпеку у надзвичайних ситуаціях, витримувати навантаження. Соціальна готовність щодо військової служби та захисту Вітчизни передбачає вірність бойовим та національно-історичним традиціям, військовому обов'язку, присязі та військовому статуту, високу дисциплінованість, конструктивну національно-громадянську активність. Морально-духовна готовність щодо військової служби та захисту Вітчизни проявляється в наявності ідеалу, у пошуках старшокласниками життєвого смислу і цінностей; самоусвідомленні свого Я-фізичного, психічного, соціального; самоочищенні та самовдосконаленні; в духовно-катарсичній активності. Остання передбачає рефлексію як акт самопізнання юнаком окремих ознак своєї індивідуальності, власних рис характеру, що відображають знання внутрішнього світу.

Основною властивістю цих п'яти складових готовності, як показує аналіз кореляційного взаємозв'язку між ними, є узагальнений показник готовності старшокласників до військової служби у Збройних Силах України та захисту Вітчизни, який є метою і результатом військово-патріотичної вихованості старшокласників. Військово-патріотична вихованість здійснюється шляхом послідовної зміни, трансформації простіших властивостей, якостей особистості на вікових стадіях до призову в армію, з притаманною їй структурою і психологічними закономірностями. Відтак,

військово-патріотична вихованість є необхідною передумовою подальшого розвитку готовності старшокласників до військової служби в Збройних Силах України та захисту Вітчизни.

У результаті теоретичного дослідження проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників були визначені ключові поняття:

– *військово-патріотичне виховання* – складова патріотичного виховання, що має за мету активну участь громадян у збереженні безпеки України щодо зовнішньої загрози та формування у зростаючої особистості готовності до захисту Вітчизни; розвиток мотивації здобувати військові професії та проходити службу в Збройних Силах України;

– *військово-патріотична вихованість* – освітня, фізична, психологічна, соціальна та морально-духовна готовність учнівської молоді до військової служби та захисту Вітчизни.

У ході дослідження були визначені показники та рівні сформованості когнітивного критерію військово-патріотичної вихованості старшокласників (усвідомлення змісту понять «патріотизм», «військово-патріотичне виховання»; знань з предмету «Захист Вітчизни», історії Збройних Сил України; обізнаність з формами військово-патріотичної роботи: туристські походи, змагання, військово-патріотичні спортивні ігри Хортинг-Патріот та Сокіл «Джура»); емоційно-ціннісного критерію військово-патріотичної вихованості (інтерес до історії і традицій Збройних Сил України; поважне ставлення до ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни; бажання брати участь у різних формах позакласної роботи: туристські походи, змагання, військово-патріотичні спортивні ігри Хортинг-Патріот, Сокіл «Джура» та інші заходи) та діяльнісного критерію військово-патріотичної вихованості (проведення пошукової роботи, вивчення історії і традицій рідної школи, місцевості, України; уміння в конкретних вчинках проявляти поважне ставлення до ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни; активна участь у туристських походах, змаганнях, військово-патріотичних спортивних іграх, спортивних іграх Хортинг-Патріот, Сокіл «Джура»).

У процесі констатувального етапу дослідження з'ясовано, що причинами низького рівня готовності старшокласників щодо військової служби та захисту Вітчизни є недостатні знання учнів історії і традицій Збройних Сил України, немає усвідомлення значущості понять «патріотизм», «військово-патріотичне виховання»; відсутність інтересу до історії і традицій Збройних Сил України; низька обізнаність з формами військово-патріотичної роботи (туристські походи, змагання, військово-патріотичні спортивні ігри Хортинг-Патріот, Сокіл «Джура»), відсутність бажання брати участь у різних формах позакласної роботи (туристські походи, змагання, військово-патріотичні спортивні ігри Хортинг-Патріот, Сокіл «Джура» тощо); низька активність щодо проведення пошукової роботи, вивчення історії і традицій Збройних Сил України; участь у туристських походах, змаганнях, військово-

патріотичних спортивних іграх Хортинг-Патріот, Сокіл «Джура» тощо. Значна частина викладачів допризовної підготовки потребують методичної підготовки.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту дав змогу виявити рівні військово-патріотичної вихованості старшокласників. Засвідчено, що високий рівень готовності старшокласників щодо військової служби та захисту Вітчизни мають 6,5 % учнів, середній – 34,8%, низький – 41,3 % учнівської молоді.

Реалізація компетентнісного підходу щодо військово-патріотичного виховання старшокласників в контексті положень «Нової Української школи» передбачає впровадження у навчально-виховний процес школи завдання формування в учнів ключових компетентностей:

1. Спілкування державною (і рідною, у разі відмінності) мовами.

Уміння: правильно використовувати термінологічний апарат; спілкуватися в процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності; за допомогою спілкування розв'язувати конфлікти; популяризувати ідеї військово-патріотичного виховання мовними засобами.

Ставлення: усвідомлення учнями змісту понять «патріотизм», «військово-патріотичне виховання», як важливої складової життєдіяльності; розуміння ними значущості військово-патріотичного виховання; шанування державних символів України, які символізують провідну роль нації у становленні власної держави.

2. Спілкування іноземними мовами.

Уміння: за допомогою іноземної мови спілкуватися в процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичній діяльності; шукати в іноземних джерелах інформацію на військову тематику.

Ставлення: усвідомлення ролі іноземної мови як мови міжнародного спілкування на військову тематику.

3. Математична компетентність.

Уміння: використовувати математичні методи в процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмета «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності.

Ставлення: усвідомлення важливості математичного мислення та математичних знань під час виконання завдань з розділів програми предмету «Захист Вітчизни» (вогнева, прикладна-фізична, домедична та тактична підготовки і військова топографія).

4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях.

Уміння: діяти в умовах застосування противником зброї масового ураження, військових конфліктів, надзвичайних ситуаціях з метою збереження здоров'я та життя, надання першої долікарської допомоги постраждалим.

Ставлення: усвідомлення впливу військових дій на природу розуміння катастрофічного впливу ядерної, хімічної та біологічної зброї як руйнівної сили; ціннісне ставлення до навколишнього середовища, як до потенційного джерела життя, усвідомлення важливості бережливого природокористування.

5. Інформаційно-цифрова компетентність.

Уміння: використовувати різні способи пошуку корисної інформації в довідникових джерелах, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікативних технологій на військову тематику; критично мислити у процесі збору та обробки інформації.

Ставлення: усвідомлення впливу інформаційних та комунікативних технологій і пристроїв на свідомість людини і розуміння наслідків комп'ютерної залежності.

6. Уміння вчитися впродовж життя.

Уміння: моделювати власний освітній розвиток, аналізувати, контролювати, коригувати та оцінювати результати у процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності.

Ставлення: усвідомлення власних освітніх потреб та цінностей, нових знань, вмінь та навичок у процесі навчально-пізнавальної діяльності учнів з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності.

7. Ініціативність і підприємливість.

Уміння: аналізувати та оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з вимогами до військовослужбовця, члена військового колективу та представника військової частини.

Ставлення: самостійність, ініціативність і активність у військово-патріотичній діяльності.

8. Соціальна та громадянська компетентності.

Уміння: спілкуватися у процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності, нівелювати конфлікти, дотримуватися правил чесної гри, здобувати перемогу чесним шляхом, з гідністю приймати поразку.

Ставлення: ціннісне ставлення та інтерес до військової справи, історії і традицій Збройних Сил України; усвідомлення громадянського обов'язку щодо військової служби та захисту Вітчизни; прагнення оволодіння військовими професіями.

9. Обізнаність та самовираження у сфері культури.

Уміння: усвідомлення власної національної культури та історії створення сучасних Збройних Сил України.

Ставлення: емоційно-ціннісне ставлення до власної національної культури та історії Збройних Сил України; повага до культури інших країн.

10. Екологічна грамотність і здорове життя.

Уміння: усвідомлення важливості бережливого природокористування; розуміння значення здоров'я та фізичного розвитку для формування фізичної

підготовленості до військової служби, надання допомоги собі та тим хто її потребує під час травмувань, кровотеч та поранень.

Ставлення: ціннісне ставлення до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки людини і спільноти.

Відтак, усі ці ключові компетентності однаково важливі і пов'язані між собою, вони забезпечують об'єднання усіх видів готовності особистості щодо військової служби та захисту Вітчизни (освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної) інтегруючись в загальну готовність старшокласників щодо військової служби та захисту Вітчизни, як результат військово-патріотичної вихованості.

У процесі формувального етапу дослідження було *визначено* педагогічні умови військово-патріотичного виховання старшокласників у контексті положень «Нової Української школи»:

1. Формування знань з історії рідної школи, місцевості, історії України, Збройних Сил України; обізнаності з формами військово-патріотичної роботи (туристські походи, змагання, військово-патріотичні спортивні ігри Хортинг-Патріот, Сокіл «Джура»; усвідомленість змісту понять «патріотизм», «військово-патріотичне виховання».

2. Широке застосування ігрового й змагального методів та створення ситуацій успіху з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на учнів, спрямованого на формування в них позитивного ставлення та інтересу до військово-патріотичного виховання, позитивних емоцій від занять військово-прикладними видами спорту.

3. Застосування методів і прийомів стимулювання, мотивування та заохочення з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на старшокласників, спрямованого на формування в них прагнення до занять військово-прикладними видами спорту.

Перша педагогічна умова впроваджувалася з метою усвідомлення учнями змісту понять «патріотизм», «військово-патріотичне виховання» як складової життєдіяльності, розуміння ними значущості військово-патріотичного виховання, що забезпечується через вплив на пізнавальну сферу старшокласників, формуючи знання історії створення сучасних Збройних Сил України; обізнаність з формами військово-патріотичної роботи (туристські походи, змагання, військово-патріотичні спортивні ігри Хортинг-Патріот, Сокіл «Джура») через використання інтерактивних методик навчання та виховання.

Друга педагогічна умова – широке застосування ігрового і змагального методів військово-патріотичного виховання та створення ситуацій успіху, впроваджувалася з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на учнів спрямованого на формування в них позитивного ставлення та інтересу до військово-патріотичного виховання.

Третя педагогічна умова – застосування методів і прийомів стимулювання, мотивування та заохочення з метою забезпечення емоційно-ціннісного впливу на старшокласників, спрямованого на формування в них

прагнення до самовдосконалення в процесі занять військово-прикладними видами спорту.

Для реалізації визначених педагогічних умов використовувалися колективні, групові й індивідуальні форми та методи роботи. Широко застосовувалися такі методи як пояснення, бесіда, обговорення, мотивування, стимулювання, переконання, демонстрування, створення ситуацій успіху, встановлення індивідуальних рекордів, гласність досягнень учнів, оцінювальні судження вчителя, вихователя, керівника спортивної секції.

Серед ігрових форм військово-патріотичного виховання надавалася перевага заняттям військово-патріотичними спортивними іграм Хортинг-Патріот, Сокіл «Джура», тренуванням. Проводилися туристські походи вихідного дня та спортивні заходи, на кшталт як «Супермарафон – 2016», присвячений 25-річчю Незалежності України.

Висновки. Результативність експериментальної роботи засвідчено кількісно-якісними змінами показників готовності щодо військової служби та захисту Вітчизни в учнів експериментальних і контрольних груп на початку й наприкінці формувальних впливів. Так, кількість учнів із високим рівнем готовності щодо військової служби та захисту Вітчизни в експериментальних групах зросла на 14,6 %, із середнім – на 14,3 %, а з низьким рівнем зменшилась на 28,9 %. У контрольних групах ця динаміка мала такий вигляд: кількість учнів із високим рівнем зросла на 1,5 %, із середнім – на 1,4 %, а з низьким рівнем зменшилась на 2,9 %.

Порівняння початкових і кінцевих результатів підтвердило ефективність обґрунтованих педагогічних умов військово-патріотичного виховання в старшокласників предметних та ключових компетентностей та необхідність їх творчого використання у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів.

Імплементация компетентнісного підходу щодо військово-патріотичного виховання старшокласників в контексті положень «Нової української школи» дала змогу ефективніше організувати навчально-виховний процес з військово-патріотичного виховання учнів 10-11 класів й забезпечити формування у старшокласників освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної готовності щодо військової служби та захисту Вітчизни.

Annotation

Actuality of problem of military-patriotic education of senior pupils is exposed in the article; the state of work of general educational establishments is analyzed in relation to forming of readiness of senior pupils to military service; the pedagogical terms of military-patriotic education of senior pupils of general educational establishments are reasonable in the context of positions of "New Ukrainian school".

Keywords: military-patriotic education, readiness, компетентнісний approach, senior pupils, forming, діяльнісний approach, military service, to defense of Fatherland. military-patriotic breeding, realization, to meaningfulness, key to the competence, subject to the competence.

Література

1. Аронов А. А. Виховувати патріотів. Книга для вчителя. /А. А. Аронов. – М.: Просвіта, 1989. – 175 с.
2. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К., 2014. – 29 с.
3. Дзюба В. В. Система мотивації персоналу підприємства на прикладі ВАТ «Сумхімпром» / В. В. Дзюба, Л. П. Валенкевич // Тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, присвяченої дню науки в Україні, м. Суми 18–22 квітня – 2011. – №1. – С. 129–130.
4. Єрмоменко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України: метод. посібник / Е. А. Єрмоменко. – К.: Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
5. Зубалій М. Д. Сутність і зміст поняття «Військово-патріотичне виховання» //Освіта і управління – 2003. – №2. – Т.6. – С.110–116.
6. Івашковський В. В. Теоретико-методичні засади виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства: монографія /В. В. Івашковський. – К.: Паливода А.В. 2010. – с.138.
7. О. І. Остапенко. Концептуальні засади реформування військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді України / М. Д. Зубалій, О. І. Остапенко, Б. Б. Шаповалов // Фізичне виховання в рідній школі. – 2016. – № 6. – С. 33–35.
8. Сидорук Д. Г. Соціологія особистості: проблеми та шляхи їх вирішення : монографія / Д. Г. Сидорук. – Хмельницький : Видавництво НАПВУ, 2000. – 88 с.
9. Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / М. В. Тимчик. – К., 2013. – 222 с.
10. Третьяков В. В. Основи військово-патріотичного виховання: методич. рекомен. для СР шк. / В. В. Третьяков, В. Ф. Фарфоровский. – К., 1982 – с. 7.
11. Фарфоровский В.Ф. Военно-патриотическое воспитание школьников во внеурочное время / В.Ф.Фарфоровский. – М. : Просвещение, 1981. – 128 с.
12. Шашло Т. М. Військово-патріотичне виховання шкільної молоді / Т. М. Шашло. – К. : Рад.школа, 1969. – 239 с.